

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.1.144-153>

Výtvarná komunikácia v akčnej tvorbe

Visual Communication in Action Creation

Daniela Valachová

Abstract

The paper deals with the definition of modes of communication with a specific focus on visual communication. In addition to the theoretical anchoring, we present a research probe that highlights forms of action art and their experimentation in the work of young adults. The sub-results present the field of art communication and the real knowledge of the respondents' name and attitudes in their art making.

Keywords: Communication. Artistic communication. Artistic creation. Action art. Forms of action art.

Úvod

Mladí ľudia tvoria vlastnú kultúrnu skupinu v rámci rozmanitej kultúry života človeka. Majú svoju vlastnú kultúru, ktorá pracuje s vlastnými charakteristickými znakmi a dorozumievacími prostriedkami. Kultúra mladých ľudí má vlastné komunikačné cesty, typológiu, dôležité sféry záujmu, svojské tvorenie, využívanie a chápanie symbolov. Tvorí vo svojej kultúre umenie tým, že sa aj vizuálne sa vyjadrujú. V súvislosti s výtvarným vyjadrovaním si často kladieme aj otázku, či výtvarný prejav detí a mládeže možno chápať ako umenie. Preto sa vyskytuje aj otázka vymedzenia hranice medzi zobrazením a umením. Detské umenie nie je čistým zobrazením, no zároveň nie je isté, či detský obrázok možno ponímať ako umenie. Isté však je, že prostredníctvom svojho výtvarného vyjadrenia deti komunikujú so svetom, dávajú na známosť svoje názory, prežívanie a pocity.

Komunikácia a výtvarná komunikácia

Komunikácia je fenomén, ktorý sa rozvíjal postupne s vývojom ľudstva a spoločnosti. „Jednotlivé formy komunikácie sa vyvíjali postupne od jednoduchých foriem znamení a signálov cez rozvoj reči, jazyka, písma, tlače až k súčasným formám masovej komunikácie prostredníctvom počítačov, kníh, novín, a iných masových médií“ (Zágoršková, 1997). Pojem komunikácie

pochádza z latinského slova *communicare*, ktoré označuje schopnosť odovzdávať myšlienky medzi ľuďmi, stýkať sa, rokovať“ (Zágoršeková, 1997).

V teórii komunikácie sa vyvinuli rôzne špeciálne formy:

- teória masovej komunikácie,
- teória masových médií,
- teórie biologických a kultúrnych foriem komunikácie,
- teória znakovkej komunikácie,
- teória rečových aktov,
- teória informačnej spoločnosti,
- teórie interkultúrnej komunikácie a ďalšie.

Vzájomnou komplementaritou sa stávajú prínosom pre všeobecnú teóriu komunikácie.

Hlavným prostriedkom medziľudskej komunikácie je jazyková komunikácia. Používajú sa pri nej na prenášanie informácie jazykové znaky. Verbálna komunikácia sa uskutočňuje prezentáciou obsahov vedomia v reči a textových formách. Rečové a textové formy prechádzajú do vedomia prijímateľa ako určité obsahové entity. Obsah správy je potom definovaný ako odraz objektu vo vedomí, poznanie, ktoré vzniká z praktickej činnosti.

V priebehu komunikácie dôležitú úlohu zohráva nielen naše umenie hovoriť, ale aj umenie počúvať a tiež prostredie, v ktorom sa tieto aktivity uskutočňujú, vrátane utvárania sociálnej atmosféry (Bratská, 2003).

Komunikácia je budovaná vo vzájomnej symbióze verbálnych a neverbálnych prvkov. V konkrétnom momente komunikácie verbálne prvky fungujú za spoluúčasti s neverbálnymi prvkami. Samy o sebe nemôžu úplne presne sformulovať myšlienku, preto spolu s ostatnými jazykovými prostriedkami sú presné a tvoria tak neoddeliteľnú súčasť komunikácie.

V živote človeka existuje množstvo podôb neverbálnej komunikácie. Všetky jej podoby sa stávajú súčasťou viacerých širších kontextov, ako sú: rečové, sociálne, psychologické, gestikulačné, vzťahové a časovo-priestorové. Do rámca neverbálnej komunikácie by sme mohli zaradiť: signály, znamenia, symboly, totemy, umelecké obrazy, gestá rúk, očí, nôh, skratka pohyby tela všeobecne, ako aj iné mnohé prejavy (Liguš, 1996).

Verbálny a vizuálny jazyk v symbióze

Výtvarná komunikácia úzko súvisí s recepciou a jazykom videnia. Vo výtvarnej komunikácii existuje spoločná znaková zásoba, ktorá tvorí základ výtvarnej reči. Ak ovládame výtvarný jazyk, ľahko potom môžeme vnímať dielo a „počúvať“, čo nám hovorí. Verbálny aj vizuálny jazyk majú spoločné znaky, sú spočiatku rovnocenné a vzájomne sa podporujú. Postupne vplyvom vzdelania sa dá vizuálny jazyk kultivovať, tak prerastie do umelého vizuálneho jazyka, ktorý je základom výtvarného jazyka a výtvarného umenia. Pojem

výtvarný je užší ako pojem vizuálny a tak i výtvarný jazyk je užšie ohraničená oblasť ako vizuálny jazyk.

Výtvarný jazyk tvorí súbor špecifických, v spoločenskom kultúrnom povedomí relatívne stabilizovaných pravidiel nadväzovania medzi znakmi vo výtvarnom umeleckom diele.

Na porovnanie jednotlivých zložiek vizuálneho a verbálneho jazyka ponúkame nasledujúcu tabuľku.

Tab. 1: Zložky verbálneho a vizuálneho jazyka

Zložky verbálneho jazyka	Zložky vizuálneho jazyka
Samohlásky	lína, škvrna, farba, materiál
Slabiky	spojenie línie a škvryny do tvaru, zmysluplné priradenie farby škvrne, povrchu, hmote
Slová	výtvarné vyjadrenie predmetov a živých bytostí
Vety	naratívne výtvarné zobrazenia, uzavreté výtvarné celky

Zdroj: vlastné spracovanie

Výtvarný jazyk odráža stav konkrétnej historickej doby, zmýšľanie a postoj spoločnosti ako aj celkovej situácie v nej. Ak vychádzame zo základných výtvarných činností kreslenia, maľovania a modelovania, potom základnými stavebnými prvkami, ktorými výtvarný jazyk disponuje sú línia, škvrna a hmota. Tieto prvky sa stávajú komunikačne umelecky hodnotné až vtedy, keď vstúpia do určitých vzťahov s ďalšími prvkami. K ďalším prvkom, môžeme zaradiť tvar, svetlo, farbu a materiál a nazývame ich základné vyjadrovacie prvky. Tieto majú schopnosť prispôbovať sa iným prvkom a meniť svoje kvality. Najčastejšie vstupujú do vzťahov so základnými stavebnými prvkami a podľa toho rozoznávame tvarové, svetelné, farebné a povrchové kvalitatívne vzťahy.

Uvedenú problematiku len ťažko možno priamo aplikovať na výtvarnú výchovu. Je potrebný transfer prostredníctvom výtvarného prejavu, výtvarnej hry a rozvíjaním výtvarného myslenia detí.

Výtvarný vývoj dieťaťa definuje Arnheim (1969) ako schopnosť využiť grafický jazyk. Musí byť neodlučiteľne spätý s ďalšími mentálnymi funkciami pamäti a procesom utvárania predstáv o svete. Dieťa „vidí“ na základe zmyslového sveta, teda niečoho čo môže zažiť. A tomu, čo zažíva sa snaží dať formu. Komunikuje cez výtvarné umenie.

Arnheim (1969) odmieta tvrdenie, že deti nekreslia to, čo vidia, ale to, čo vedia o danej veci. Podľa tohto tvrdenia by detský výtvarný prejav bol iba akýmsi zobrazením abstraktných pojmov a symbolov. Ak sa zdá, že používajú

zovšeobecnenia, tak je to podľa neho preto, lebo vychádzajú zo sféry vnemu a nie z rozumových abstrakcií. Videnie vysvetľuje ako celú sériu dejov, ktorými si oko urobilo výber z mnohých vizuálnych podnetov tvoriacich obraz. Výber je mentálny proces, preto dvaja ľudia pozerajúci na ten istý objekt ho nevidia rovnako. To, čo každý z nich vidí, je výrazne ovplyvnené subjektívnou skúsenosťou. Dieťa objavuje, ale nehľadá logiku v obraze, ktorý vníma. To, čo sa mu prezentuje pred jeho zrakom, spracúva ako celkový dojem. Podľa spomenutého autora môžeme hovoriť o ozajstnom objave.

Teória univerzality vizuálneho jazyka

Teória Chomského (1979) tvrdí, že človek sa rodí s tzv. balíčkom pravidiel univerzálnej gramatiky. Vďaka nemu si môžeme a jednej strane osvojiť a na strane druhej prakticky aplikovať univerzálny jazyk. Bez geneticky zakódovaného „balíčka gramatických pravidiel“ by človek nebol schopný osvojiť si jazyk a prostredníctvom neho komunikovať.

Je podobne univerzálny aj zrak v zmysle videnia? Odborníci dospeli k poznatku, že tak ako má človek v sebe „zakódované“ pravidlá univerzálneho jazyka potrebné pre vývin reči, rovnako nosí v sebe i „pravidlá univerzálneho zraku“ v zmysle videnia. Známa výmena názorov medzi Piagetom a Vygotským o pôvode jazyka a myšlienok na jednej strane prezentovala ich extrémne pozície, no zároveň upozornila na rozvíjanie myslenia. Či už zaujmeme postoj že „jazyk je tvorcom myšlienky“ alebo že „myšlienka je predchodcom jazyka“, jeden i druhý proces je nespochybniteľný vo vzájomnej interakcii a vzájomne sa dopĺňajú.

Arnheim (1969) vychádza z vnímania ako samostatného poznávacieho procesu. Podľa neho zrak sám osebe je funkciou inteligencie a vnímanie samotný poznávací proces. Zrakové videnie pokladá iba za mechanické zaznamenávanie fyzických podnetov. Vyvíja sa ako prostriedok orientácie v prostredí. Aby sa mohla naplňať táto funkcia, nemôže byť obmedzená len na mechanické zaznamenávanie. Výtvarný vývin dieťaťa a Arnheim (ibidem) popisuje ako schopnosť využiť grafický jazyk. Musí byť neodlučiteľne spätý s ďalšími mentálnymi funkciami pamäti a procesom utvárania predstáv o svete. Dieťa „vidí“ na základe zmyslového sveta, teda niečoho, čo môže zažiť. A tomu, čo zažíva sa snaží dať formu. Komunikuje cez výtvarné umenie. Nepriateľ výtvarnej komunikácie je pasívne vnímanie vizuálnych obrazov.

Komunikácia a výtvarná výchova

Vzhľadom k diverzite možných foriem komunikácie počas tvorivých aktivít sa budeme zaoberať všetkými komunikačnými kanálmi:

- **komunikácia verbálna** – rozumieme ňou komunikáciu prostredníctvom slov. Klenková (2006) pripomína, že sem spadajú všetky komunikačné

procesy, ku ktorým prichádza za pomoci hovorenej ale aj písanej reči. Úroveň slovného (verbálneho) vyjadrovania je determinovaná prevažná časť ľudského sociálneho života, predovšetkým v nadväzovaní nových sociálnych kontaktov, vzťahov, v schopnosti viesť rozhovor, diskutovať atď. Podobne ako výtvarný prejav, tiež každý prejav verbálnej komunikácie má stránku obsahovú a formálnu, pričom samotný obsah ovplyvňuje niekoľko hľadísk (v rámci vyučovania predovšetkým jeho ciele, učivo, metódy a pod.). Šimoník (2005) medzi základné požiadavky na obsahovú stránku prejavu pedagóga radí zrozumiteľnosť a obsahovú primeranosť.

- **komunikácia neverbálna** – medzi spôsoby mimo slovného vyjadrovania patrí mimika (komunikácia prostredníctvom výrazu tváre), kinezika (komunikácia prostredníctvom pohybov), gestika (komunikácia prostredníctvom gesta), haptika (komunikácia prostredníctvom dotyku), proxemika (komunikácia celkovým priblížením či oddialením tela), konfigurácia (komunikácia celkovým postojom tela), reč očí (komunikácia prostredníctvom pohľadov) a komunikácia prostredníctvom úpravy zovňajšku (Šimoník, 2005; Mareš & Křivohlavý, 1990). Nelešovská (2005) tento výpočet dopĺňa o komunikáciu prostredníctvom úpravy životného prostredia. Neverbálny prejav sa ľudia učia dekódovať už od útleho veku (porov. Mareš & Křivohlavý, 1990). Vzhľadom k tomu, že aj hodiny výtvarnej výchovy by mali vzbudzovať emotívne zážitky, neverbálna komunikácia je dôležitá. Umelecký artefakt je možné považovať za prostriedok neverbálnej komunikácie.
- **komunikácia činom** – akčná tvorba vo výtvarnej výchove. Čin je taktiež nositeľom komunikačnej informácie. Oproti komunikácii verbálnej a neverbálnej je komunikácii činom venovaná v oblasti teoretického diskurzu menšia pozornosť (Nelešovská, 2006). synonymom slova čin je slovo akcia. Môžeme hovoriť o akčnej gestickej maľbe, happeningu či performancie. Tento spôsob umeleckého vyjadrenia predstavuje neobvykle rozmanitú formu v umení, ktorá môže byť inšpiráciou pre výučbu výtvarnej výchovy.

Výskum v akčnom umení

Akčné umenie patrí medzi abstraktné formy umenia. Prezentuje rôzne formy intermediálneho umenia. Kladie dôraz na priamy kontakt s divákom v rátane možností bezprostrednej spolupráce. Akčné umenie patrí medzi abstraktné formy umenia (Benčíč, Kováčová, 2022). Vychádza z akčnej maľby – nefiguratívnej dynamickej maľby výrazne expresívneho charakteru (Valachová, 2021). Ide o umenie, ktoré nestojí na výrobe hmotného artefaktu, ale na procese, hre, dianí, udalosti v priestore a čase, má efemérnu povahu a býva komunikovaný obyčajne len druhotným zápisom (textom, filmom, fotografiou...), no samotný nie je umeleckým dielom (Geržová, et al., 1998).

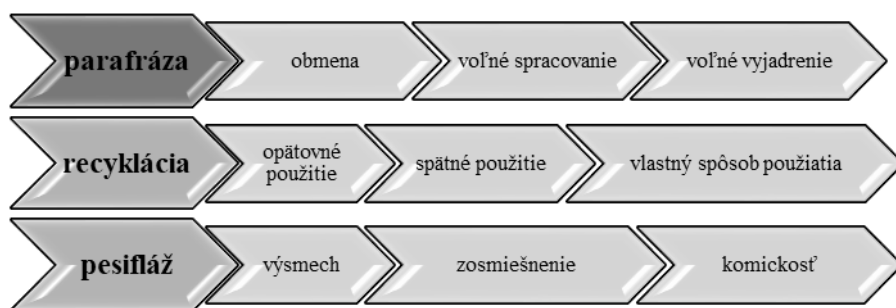
V širšie koncipovaného výskumu sa zameriavame na rôzne formy akčného umenia a ich implementácie v rôznych vekových kategóriách.

Cieľom prezentovanej výskumnej sondy bolo poznávanie a experimentovanie s vybranými formy akčného umenia mladými dospelými a konfrontácia s ich výtvarnou tvorbou.

Respondentmi v uvedenej sonde bola skupina mladých dospelých, konkrétne študenti vysokoškolského štúdia.

Ako hlavné výskumné metódy boli použité predovšetkým pozorovanie a analýza procesu tvorby a výsledných produktov (podľa Gavoru, 2001).

Schéma 1: Vybrané formy akčného umenia

Zdroj: vlastné spracovanie

Analýza vybraných foriem akčného umenia

Následne v príspevku uvádzame analýzy jednotlivých foriem akčného umenia vo vzťahu komunikanta s okolím prostredníctvom výtvarnej expresie.

Tab. 2: Vizúálne spracovanie – parafráza

forma akčného umenia	parafráza
inšpiračný zdroj	Jan Vermeer, Dievča s perlovou náušnicou (1665)
autor	SF, PS
analýza postupu	Inšpiračný zdroj predstavuje zlatý vek holandskej maľby. Dielo sme poňali ako protiklady osobnosti. Zatiaľ čo Vermeer poňal dievča ako veľmi nežné plné ženskosti, parafráza odkazuje na krvilačnú beštiu ktorá sa skrýva pod rúškom šiat.

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. 1: Inšpiračný zdroj Obr. 2: Parafráza

Jan Vermeer, Dievča
s perlovou náušnicou
(1665)

Zdroj: KŽ, AF (2023)

Tab. 3: Vizuálne spracovanie – recyklácia

forma akčného umenia	recyklácia
inšpiračný zdroj	René Magritte – Golconda (2016)
autor	KM, AE
analýza postupu	René Magritte nebol len výtvarník, ale aj mysliteľ, a jeho práce odrážajú filozofické a surrealistické myšlienky. Vytvorená recyklácia odkazuje na hranicu medzi individualizmom a skupinou.

Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. 3: Inšpiračný zdroj

Obr. 4: Recyklácia

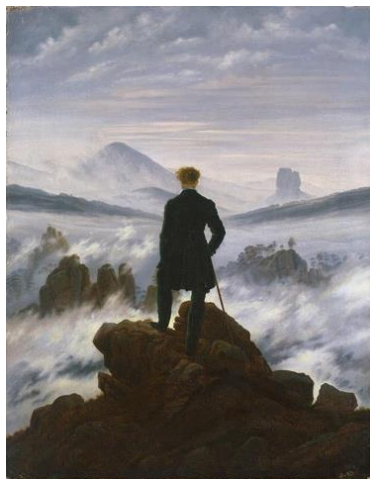
René Magritte, Golconda (2016) Zdroj: KM, AE (2023)

Tab. 4: Vizuálne spracovanie – persifláž

forma akčného umenia	persifláž
inšpiračný zdroj	Caspar David Friedrich – Pútnik, 1818
autor	LJ, MS
analýza postupu	Zobrazenie vzťahu medzi ľuďmi a prírodou, ktoré sa objavovalo v období romantizmu. V tomto smere autor tvoril významný impulz svojimi atmosférickými krajinomalbami. Vytvorená persifláž odkazuje na konzumný spôsob života.

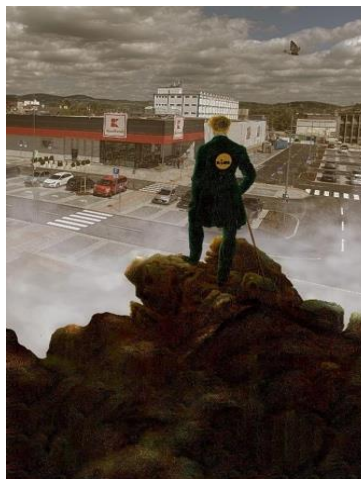
Zdroj: vlastné spracovanie

Obr. 5: Inšpiračný zdroj

Caspar David Friedrich,
Pútnik, 1818

Obr. 6: Persifláž

Zdroj: LJ, MS (2023)

Na základe vybraných foriem akčného umenia sme sledovali a poznávali vybrané formy akčného umenia a ich experimentálne použitie v tvorbe mladých dospelých. Na základe analýzy pozorovaní, procesu a výsledných produktov môžeme konštatovať, že v skupine respondentov sú vybrané formy akčného umenia vhodnou konfrontáciou na súčasnosť. Respondenti reflektujú vlastné názory a postoje k aktuálnym a osobnostným témam.

Záver

Výtvarná tvorba v kontexte akčného umenia poukazuje na vhodné formy, prostredníctvom ktorých mladí dospelí komunikujú so svetom. Analýza procesu naznačuje, že akčné umenie predstavuje vhodný spôsob výtvarné,

komunikačného vyjadrenia. Uvedeným spôsobom komunikácie aktéri prezentujú vlastné názory a postoje k aktuálnym témam v živote.

Bibliografia

- Arnheim, R. (1969). *Visual thinking*. Berkeley and Los Angeles, Universita of California Press 1969.
- Benčíč, S., Kováčová, B. (2022). Akčnosť človeka v priestore akčného umenia. In: *Disputationes Scientificalae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2022, 22 (3), 15-25.
<https://doi.org/10.54937/dspt.2022.22.3.15-25>
- Bratská, M. (2003). *Prednosti a úskalia komunikácie alebo Ako komunikovať*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2003. ISBN 80-7164-353-X.
- Chomsky, N. (1979). *Language and Responsibility*. Harvester Press; 1st Edition Uk. 1979. ISBN: 978-0855275358.
- Gavora, P. (2001). *Úvod do pedagogického výskumu*. 3. vyd. Bratislava: UK, 2001. ISBN 978-80-223-2391-8.
- Geržová, J., Hrubaničová, I. (1998). *Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia: gramatická a sémantická charakteristika*. Bratislava: Profil, 1998. ISBN 80-886-755-5-3.
- Klenková, J. (2006). *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada, 2006. ISBN 078-80-247-1110-2.
- Liguš, J. (1996). *Medziľudská komunikácia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1996. ISBN 80-88825-35-0.
- Magritte, R. (2016). *René Magritte: Selected Writings*. Minnesota: University of Minnesota Press, 2016. ISBN 978-15-17901-23-3.
- Mareš, J., Křivohlavý, J. (1990). *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-04-21854-7.
- Nelešovská, A. (2005). *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0738-1.
- Šimoník, O. (2005). *Úvod do didaktiky základní školy*. Brno: MSD, 2005. ISBN 80-86633-33-0.
- Valachová, D. (2021). *Akčnosť vo vzdelávaní – výzva pre každého človeka 3*. Ružomberok: Verbum – KU, 2021. ISBN 978-80-561-0922-9.
- Zágoršeková, M. (1997). *Základy komunikácie a jazykovej kultúry vo verejnej správe*. Bratislava: BELIMEX s.r.o., 1997. ISBN 8085327392.

Príspevok je parciálnym výstupom z projektu KEGA č. 001KU-4/2023 Stelesnená skúsenosť s využitím art action II. – proti stagnácii v dospelosti a seniorskom veku (hlavný riešiteľ: doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.).

Prof. PaedDr. Daniela Valachová, PhD.

Katedra výtvarnej výchovy

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta

Račianska 59, 813 34 Bratislava

valachova1@uniba.sk